

УДК: 378.015.31

Т.В. ЯКОВИШИНА

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В УМОВАХ ВИЩОЇ ШКОЛИ

***Резюме.** У статті проаналізовано тенденції, що актуалізували проблему формування педагогічної творчості; осмислено багатоаспектність сучасної теорії творчості, зокрема розкрито сутність понять “творчість”, “професійна творчість учителя”; окреслено компоненти структурної моделі стимулів до педагогічної творчості*

***Ключові слова:** педагогіка творчості, професійна творчість учителя, стимули до розвитку педагогічної творчості, творчість.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зміни ціннісних орієнтацій, що відбуваються у всіх сферах життєдіяльності світової спільноти, обумовлені зміною цивілізацій, яка сталася на рубежі ХХ-ХХІ століть. Сучасні культурні та соціально-економічні реформи призводять до необхідності постійного удосконалення процесів навчання і виховання підростаючого покоління. Окреслена обставина привела до поштовху проблеми розвитку творчої особистості, оскільки освітні заклади мають гостру потребу в творчих вчителів, яким належить керуюча роль у здійсненні реформаційних перетворень в освіті, оскільки традиційні методи навчання й виховання не відповідають усталеним запитам суспільства, що й актуалізує порушену проблему.

Виокремлюють низку тенденцій, обумовлених змінами, що відбуваються у всіх сферах життя суспільства. По-перше, колективам шкіл надано широкі можливості й права, що включає право на варіативність навчальних планів і програм, створення експериментальних майданчиків та авторських шкіл. Шкільна освіта перестала бути монопольною і самодостатньою. Наразі рівноправно існують дві стратегії організації навчання: традиційна та інноваційна.

По-друге, посилення інтересу суспільства до різного виду інновацій, у тому числі й в освіті, змінює підходи до оцінювання професійної діяльності вчителя. Знання вчителем свого предмету є необхідною, але далеко не достатньою умовою його професійної компетентності й успішності. Творчий характер педагогічної діяльності в умовах школи, що працює в інноваційному режимі, стає домінуючим, а готовність і здатність вчителя до творчої педагогічної діяльності – важливим показником його педагогічного професіоналізму.

По-третє, сьогодні вчитель може сам вирішити, за якою програмою йому працювати, який навчально-методичний комплекс вибрати. Власне, й обрання організаційних форм і методів навчання також залежить від педагога. Окреслена обставина має суперечливий характер. З одного боку, активізувалася одна з найпривабливіших сторін педагогічної праці – можливість творчого самовираження, з іншого – визнання свободи творчості надзвичайно підвищило відповідальність професіоналів за результати своєї праці. Отже, актуальною стає потреба у вчителів, який, вільно орієнтуючись в широкому освітньому просторі, міг би не тільки долучитися до інноваційного процесу, а й самостійно спроектувати свою педагогічну діяльність, ефективно використовуючи досягнення сучасної педагогічної науки та практики.

Вищевикладене уможливило висновок про те, що сучасна теорія творчості характеризується багатоаспектністю та безліччю різноманітних теорій, концепцій, теоретичних й емпіричних знань, знаходиться у пошуку шляхів реалізації творчої діяльності, адже для освітніх установ – це одна з найважливіших умов виживання, продуктивності й успішності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Питанням формування й розвитку творчої особистості в різні часи займалися

філософи, психологи, учені-педагоги й практики. Так, у вітчизняній та російській літературі виокремлюють філософський, культурологічний, психологічний і педагогічний рівні аналізу педагогічної творчості. На *філософському* рівні з'ясовується сутність поняття "творчість" як наукової категорії, як джерела, механізму руху й атрибуту матерії, продукту свідомості й діяльності людини (М.Бердяєв, Б.Вишеславцев, І.Кант, В.Солов'єв, Я.Пономар'єв). На *культурологічному* рівні обґрунтовуються закономірності та тенденції виникнення й розвитку творчості як історичного досвіду соціальної взаємодії, взаємовпливу суб'єктів в процесі творчої діяльності, як основи загальної культури (К.Абульханова-Славська, М.Злобін, В.Сластьонін). На *психологічному* – визначається місце особистості в творчому процесі (М.Кларін, В.Краєвський, Вл.Ляудіс), досліджуються її зміни в результаті залучення в цей процес (О.Бодальов, Л.Виготський, В.Зінченко, М.Поташник), конкретизуються сутнісні механізми творчості (Г.Айзенк, Ф.Баррон, Дж.Гилфорд, Е.Торранс), умови розвитку здібностей (Р.Грановська, В.Дружинін, О.Матюшкін, В.Поплужний, О.Яковлева). На *педагогічному* рівні детально розглядаються процеси прояву, формування і реалізації творчості в професійній діяльності вчителя. Досліджуються різні сторони творчого мислення педагогів (Д.Богоявленська, Ю.Кулюткін, Я.Пономар'єв, С.Сисоєва, Г.Сухобська), їхні індивідуально-типологічні характеристики (В.Крутецький, В.Мініяров).

Формулювання цілей статті. Аналіз об'єктивних педагогічних законів та існуючої практики окреслив наявність суперечностей між:

➤ завданням інтенсивного розвитку й модернізації вітчизняної освіти та відсутністю науково-педагогічного обґрунтування формування творчого потенціалу вчителя для його успішного розв'язання;

➤ потребою оцінки творчих досягнень педагога та традиційним усталеним підходом щодо оцінки успішності його педагогічної праці;

➤ задекларованими заявами про необхідність розвитку творчих здібностей учнів, учителів та відсутністю науково-методичного забезпечення цього процесу.

Тому, не дивлячись на низку істотних відкриттів, узагальнень і спостережень, проблема творчості залишається до теперішнього часу недостатньо вивченим явищем. Зважаючи на вищезначене, *метою* даної публікації стало узагальнення результатів пошуку основних характеристик ядра сучасної гуманістичної педагогіки – творчої взаємодії викладача й студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна творчість є атрибутом цілісної педагогічної діяльності, відсутність якої перетворює освітній процес в мертву схему, що перешкоджає розвитку його суб'єктів. Освіта – динамічний процес, в якому змінам піддаються цілі, зміст, засоби й умови, що забезпечують його здійснення. Відповідати динаміці розвиваючої освітньої системи може лише педагог-дослідник, перетворювач і творець оптимальних варіантів розв'язання педагогічних проблем, педагог-творець особистісно зорієнтованої цілісної педагогічної діяльності. Творчість властива педагогічній діяльності як вища форма активності й самостійної діяльності людини. Специфіка педагогічної творчості полягає в тому, що вона є процесом співтворчості викладача й студента, спрямована на самопізнання, самоактуалізацію та самовираження в процесі пізнання. Сферою педагогічної творчості є теорія і практика.

Саме цією обставиною викликана актуалізація проблеми педагогічної творчості, яка зумовлена, на нашу думку, такими *тенденціями* сучасної освіти: 1) національна освіта охоплена сьогодні серйозними й складними інноваційними процесами, що викликали потребу в теоретичному осмисленні проблеми педагогічної творчості – у контексті професійної підготовки вчителя та його практичної педагогічної діяльності; 2) педагогічна теорія й практика знаходять дедалі більше сегментів перетину, що висвітлило значні прогалини в теоретичному плані площини, в тому числі й проблему педагогічної творчості сучасного вчителя; 3) педагогіка, як галузь наукового знання, запозичує нині науково-

методологічний апарат із багатьох інших галузей знань: психології, філософії освіти, соціальних наук, що, у свою чергу, накладає відбиток на теоретичний аналіз проблеми педагогічної творчості; 4) на дослідження проблеми педагогічної творчості дедалі більший вплив мають зарубіжні теоретичні надбання; 5) серйозні методологічні й методичні зрушення відбулися в сучасному соціально-гуманітарному науковому просторі, що спричинило перегляд самої проблеми педагогічної творчості в соціально-педагогічному її контексті.

У результаті аналізу сутності поняття “творчість” у філософській та психолого-педагогічній літературі виявлено, що:

➤ до істотних рис творчої діяльності відносяться: свідоме цілепокладання, новизна, суспільна значущість, оригінальність, комбінування (як генетична ознака), досконалість виконання. Вираженість цих якостей у діяльності індивіда визначає рівень його творчості;

➤ найважливішими закономірностями творчості є: діалектичний взаємозв'язок, взаємодія продуктивних і репродуктивних форм діяльності; діалектична єдність зовнішньої і внутрішньої творчості; взаємодоповнення інтуїтивного і логічного; діалогічний характер процесу творчості;

➤ комплекс об'єктивних умов, сприяючих творчій діяльності, визначається в основному сукупністю об'єктивних діалектичних закономірностей творчості. До суб'єктивних умов відносяться властивості якості особистості, які вважаються “творчими”. Істотне значення серед цих якостей для вчителя відіграють дослідницькі вміння, що забезпечують базу для творчої діяльності;

➤ структуризація творчого процесу в науці проводиться у двох площинах. Перша визначає етапи та їх зміст у творчій діяльності, друга обґрунтовує склад і функції “творчої” системи та її елементів. Існує декілька структур, які з різним ступенем деталізації розкривають зміст окремих етапів творчого процесу [1].

Поряд із цим, сучасна педагогічна наука ввійшла в певну суперечність між соціальним замовленням на високопрофесійного спеціаліста системи освіти та рівнем його педагогічної творчості на кожному з етапів професійного становлення й розвитку педагогічної майстерності та творчості. Як бачимо, нагальна потреба виокремлення педагогіки творчості в окрему галузь загальної педагогіки зумовлена об'єктивними процесами демократизації і гуманізації освіти, результатом яких є особистісно орієнтована спрямованість суб'єктно-суб'єктної взаємодії в процесі навчання й виховання та актуалізувала потребу виділення її теоретичних засад.

Так, С.Сисоєва визначає педагогіку творчості як галузь загальної педагогіки, що вивчає закони та закономірності формування творчої особистості, розвитку та саморозвитку її творчих можливостей в процесі освіти та навчання; створення психолого-педагогічних умов для прояву творчого потенціалу особистості в суспільно-корисних й індивідуально-значущих для неї видах життєдіяльності; як її предмет розглядає педагогічну творчість [5].

Поняття “*професійна творчість вчителя*” може розглядатися як якісна характеристика педагогічної діяльності, що має низку істотних ознак (новизна і оригінальність, перспективна оптимальність, суспільно-педагогічна значущість), які виявляються інтеграційно, в їхній цілісній єдності і, в той же час, виступають критеріями професійної творчості вчителя.

Отож, творчість – діяльність, продуктом якої є “щось нове”, оригінальне, таке, чого “ніколи раніше не було”, це може бути річ матеріального або духовного світу, спосіб діяльності, знання тощо [5]. З цим визначенням можна в цілому погодитися, але стосовно навчального процесу тлумачення терміну “творча діяльність” буде дещо іншим, оскільки студенти в більшості своїй не можуть створювати продукти, що мають суспільну новизну і значення. Так, Ф.Байков у своїх дослідженнях зауважував, що в психологічному аспекті немає відмінності між творчою діяльністю вченого, що створює продукт творчості, характеризується об'єктивною новизною, і творчою діяльністю студентів, які роблять нові

відкриття для себе, але не для суспільства [6].

Найбільше уваги В.Андреев приділяв виокремленню основних ознак навчальної творчої діяльності і, виходячи з даних ознак, сформулював визначення творчої діяльності, з яким можна погодитися і використовувати у роботі: “*Навчальна творча діяльність* – це один із видів навчальної діяльності, спрямованої на вирішення навчально-творчих завдань, здійснюваної переважно в умовах застосування педагогічних засобів непрямого або перспективного управління, орієнтованих на максимальне використання самоврядування особистості, результатом якої є оволодіння суб’єктивною новизною, значущістю і прогресивністю для розвитку особистості й особливо її творчих здібностей” [1, 51].

Таким чином, творча діяльність, організована в умовах освітнього процесу вищої школи, повинна бути зорієнтована на вирішення навчально-пізнавальних проблем, творчих завдань. Тобто, *творча діяльність* – це самостійний пошук і створення або конструювання якогось нового продукту (в індивідуальному досвіді студента – нового, невідомого для нього наукового знання або методу, відомого, як правило, в суспільному досвіді), а, отже, основними критеріями творчості в пізнавальній діяльності студента є: самостійність (повна або часткова); пошук і перебір можливих варіантів руху до мети; створення в процесі руху до мети нового продукту, невідомого йому раніше.

Аналіз психолого-педагогічної літератури і дисертаційних досліджень із проблеми творчості показав, що існують різні підходи до тлумачення творчості студентів: дослідницький підхід (І.Лернер), психологічний (В.Моляко), рівневий (В.Путілін), функціональний підхід до особистості (поетапне навчання в групах з переходом від відтворюючої діяльності до творчої, Г.Патяко) [1; 2; 4; 6; 7].

На наш погляд, найбільш прогресивними, але фактично не використовуваними в системі вищої професійної освіти, є евристичний і проектний підходи до організації навчальної діяльності студентів, оскільки саме евристичний процес з елементами проектування є джерелом нових способів і дій, а творчий процес виконує головну роль, акумулює, удосконалює та використовує евристичні інновації: стратегії, методи і прийоми, тобто евристика й проектування ініціюють прояв творчості в процесі пізнання.

Процес евристичний і творчий безпосередньо взаємодіють один з одним. Так, евристичний характер мають такі елементи творчого пошуку, як задум, збір, накопичення й осмислення інформації, формулювання проблеми та ін. Якщо творчий процес приводить до отримання конкретного продукту (предметів, дій, думок), то в евристичному процесі отримання результату в даний момент очікується або прогнозується. Це головна відмінність між ними.

Відтак, В.Сербин вважає, що основні підходи до проблеми професійної підготовки педагога в контексті розвитку педагогічної творчості можна розглядати з кількох методологічних позицій:

1. Світоглядної. На засадах світоглядного підходу розглядаються аксіологічні аспекти педагогічної творчості, виокремлюються соціальні й когнітивні характеристики педагогічної творчості.

2. Епістемологічної. На цьому рівні формується категорійно-понятійний апарат теорії педагогічної творчості, її аксіоматичний ряд, певні теоретичні схеми процесу становлення творчої особистості педагога.

3. Гносеологічної. На цьому рівні в педагогіці розробляються норми, установки, регулятивні механізми, процедури дослідження проблеми педагогічної творчості й професійної підготовки педагога загалом.

4. Праксеологічної. У межах цієї позиції відбувається практико-орієнтоване осмислення процесу розвитку педагогічної творчості [4].

Варто згадати і про формування у студентів стимулів до педагогічної творчості. Так, Кекух Л. обґрунтувала структурно-компонентну модель стимулів до педагогічної творчості,

що включають змістовий, процесуальний, комунікативний компоненти. Так, змістовий компонент охоплює зміст навчального матеріалу, який стимулює: прагнення пізнавати нове; бажання виявляти творчі проблеми, дослідити їх з різних сторін; намагання оволодіти необхідною інформацією; прагнення висувати й перевіряти гіпотези, продуктувати ідеї; намагання виявляти гнучкість, оригінальність мислення. Процесуальний компонент відображає форми і методи, які стимулюють: прагнення проявляти самостійність при розв'язанні проблеми; бажання виявляти власне бачення розв'язання проблеми; прагнення нестандартним способом розв'язувати проблеми; бажання співставляти своє бачення розв'язання проблеми у ході дискусії; бажання ефективно організовувати самостійну творчу роботу. Комунікативний компонент забезпечує такий характер комунікативних зв'язків у процесі навчання, який стимулює: прагнення до гуманізації стосунків суб'єктів професійної підготовки; намагання до творчого співробітництва, бажання створювати творчий мікроклімат у навчальній групі; виявляти свої творчі здібності; захоплення спільною творчою діяльністю; намагання підтримувати постійні творчі контакти. Мотиваційний компонент відображає ступінь сформованості внутрішніх стимулів до педагогічної творчості і включає: мотиви-стимули і інтереси-стимули [3].

Висновки і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проведений аналіз теоретичних засад формування педагогічної творчості дозволяє зробити висновок про необхідність застосування дослідницького, психологічного, рівневого та функціонального підходів на рівні з іншими видами навчально-пізнавальної діяльності в освітньому процесі вищої школи з метою творчого розвитку майбутніх вчителів. У зв'язку з цим, гострою потребою постає використання в цілісному навчально-виховному процесі комплексно-інтеграційної проектно-евристичної діяльності, яка сприяє творчому розвитку студентів. Адже перед вищою педагогічною школою постає завдання цілеспрямованого формування творчої особистості майбутнього вчителя, розвиток його творчого потенціалу, створення умов для творчого саморозвитку. Отож, *перспективами для подальших розвідок* вважаємо пошук механізмів творчого саморозвитку, використання в цілісному навчально-виховному процесі комплексно-інтеграційної проектно-евристичної діяльності, яка сприяє творчому розвитку студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. Диалектика воспитания творческой личности: Основы педагогики творчества: [Текст] / В.Андреев. – Казань: изд-во Казан. ун-та, 1988. – 236 с., ил.
2. Безрукова В. Педагогика. Проективная педагогика: учеб. пособие для инж. пед. ин-тов и индустр.-пед. техникумов / В. Безрукова. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 344 с.
3. Кекух Л. Формування стимулів до педагогічної творчості у майбутніх учителів початкових класів: [Текст]: автореф. дис. .... к. пед. н.: 13.00.04 / Л. Кекух. – К., 2001. – 22, [1] с.
4. Сербин В. Теоретико-методологічні засади формування педагогічної творчості майбутніх педагогів / В.Сербин // Вісник Житомирського державного університету імені І.Франка. – Вип. 31. – Житомир, 2006. – С.39-44.
5. Сисоева С. Основы педагогической творчості: підр. для студ. вищих пед.закладів: [Текст] / Світлана Сисоева. – К.: Міленіум, 2006. – 344 с.
6. Чупрова Л. Проблема творчества в системе высшего профессионального образования: [Текст] / Л.Чупрова, Т.Ершов // Актуальные задачи педагогики: материалы междунар. науч. конф. (г. Чита, декабрь 2011 г.). – Чита: Издательство Молодой ученый, 2011. – С. 243-245.
7. Чупрова Л. Проблема совершенствования образовательного процесса в вузе: [Текст] / Л.Чупрова // Педагогика: традиции и инновации: материалы междунар. науч. конф. (г. Челябинск, октябрь 2011 г.). Т. II. – Челябинск: Два комсомольца, 2011. – С. 100-102.

Т.В. ЯКОВИШИНА. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ТВОРЧЕСТВА В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Резюме. В статье проанализированы тенденции, которые актуализировали проблему формирования педагогического творчества; осмыслено многоаспектность современной теории творчества, в частности раскрыта сущность понятий “творчество”, “профессиональное творчество учителя”; очерчено компоненты структурной модели стимулов к педагогическому творчеству.

Ключевые слова: педагогика творчества, профессиональное творчество учителя, стимулы к развитию педагогического творчества, творчество.

T.V. YAKOVYSHYNA. THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PEDAGOGICAL CREATIVITY IN CONDITIONS OF HIGHER SCHOOL

The summary. Tendencies which caused the problem of forming of pedagogical creation are analysed in the article; the multidimensionalness of modern theory of creation is intelligent, essence of concepts “creation”, “professional creation of teacher, is exposed in particular”; outlined components of structural model of stimuli to pedagogical creation

Key words: pedagogics of creation, professional creation of teacher, stimuli to development of pedagogical creation, creation.

Одержано редакцією 22.11.2013 р.